Povinností recenzenta však není jen chválit, ale také poukázat na některé nedostatky recenzované práce. Čtenáře na první pohled zarazí nevídané množství cizích výrazů, a tak nezbývá než si vzít na pomoc slovník cizích slov. Je jasné, že v odborném textu se cizí slova vyskytovat musí, protože zdaleka ne všechny termíny lze přeložit do češtiny (proč autoři místo osvědčeného *stranický systém / party system/*, používají výraz *stranická soustava* nebo dokonce *stranicko-politická soustava* /co to vlastně je?/), ale v případě recenzované publikace platí, že méně někdy znamená více. Výrazy typu: „*elektorátní zázemí*" (str. 10), „*tento interes*" (str. 11), „*destinace akceptovatelné datové a tématické báze*" (str. 12), „*et cetera*" (str. 12), „*konkluzi*" (str. 15), „*dilema prefixu*" (str. 15), „*jednotlivé participanty*" (str. 23), „*periodizace procesu transpozice*" (str. 28), „*fixace, disperze*" (str. 34), „*etablace*" (str. 66), „*postupná dezintegrace, transformace a disperze*" (str. 108) atd. by snad šlo vyjádřit méně krkolomně. Zbytečně ztěžují četbu a možná i některé čtenáře odradí.

Zatímco otázka velkého množství cizích slov může být záležitostí vkusu a ne nutně chybou, jedno cizí slovo je podle mě zároveň i terminologicky a metodologicky chybné. Autoři používají slovo „*areál*" (*areály, areálový, postsovětský areál, baltský areál*, apod.). Patrně se jedná o překlad anglického termínu „*area*" (*areal*). Česky lze použít slovo „*areál*" jako výraz pro zeměpisnou oblast, ale ve smyslu studia nějakého regionu (a právě o tom sborník je) by se však tento pojem měl překládat jako „*prostor*" nebo lépe „*teritorium*" (*teritoriální, teritoriální studia*).

Jako poslední výtku nebo spíše doporučení bych uvedl jistý nedostatek originálních zdrojů. Všechny zdroje jsou v angličtině popřípadě v češtině (výjimečně v polštině a němčině) včetně internetových odkazů. Výjimku tvoří jeden zdroj v ruštině (v kapitole Olgy Kubové), několika internetových odkazů v estonštině (v kapitole Ivo Pospíšila) a jeden zdroj a několik internetových odkazů v lotyštině (v kapitole Adama Rakovského). Máme na rozdíl od západních autorů tu výhodu, že rozumíme slovanským jazykům a měli bychom jí využívat. Je to jedinečná možnost, jak se vyvarovat chyb (jako např. Rose, Munro, Mackie) nebo psaní banálních textů (jako např. Fitzmaurice) – to se v žádném případě netýká recenzované publikace!

Na závěr je třeba navzdory jistým výše zmíněným nedostatkům, které jsou však spíše drobnějšího rázu, autorům k jejich zdařilému autorskému počinu poblahopřát – je to těžké téma, u nás dosud nezpracované a sborník jistě přispěje k prohloubení našich malých znalostí na dané téma.

Michal Kubát

Kay Lawson; Andrea Römmele; Georgi Karasimeonov (eds.):

CLEAVAGES, PARTIES AND VOTERS: STUDIES FROM BULGARIA, THE CZECH REPUBLIC, HUNGARY, POLAND AND ROMANIA

Westport, Praeger Publishers 1999, 291 s.

Výzkum problematiky konfliktních linií ve společnosti a jejich konsekvencí pro podobu a fungování politického systému patří k již „zavedeným" předmětům politickovědního výzkumu. Recenzovaná publikace tvoří podnětný příspěvek k výzkumu této problematiky v oblasti transformujících se států střední a jihovýchodní Evropy.

Kniha je rozdělena do čtyř oddílů. V úvodní části obsahuje dva obecně zaměřené příspěvky k problematice přístupu *cleavages* v „poskomunistické" realitě. Andrea Römmele se ve svém příspěvku snaží zejména zmapovat vývoj zkoumání *cleavages*. Konstatuje, že koncept konfliktních linií je dosti obtížně zachytitelný, neboť souhlas na jeho jasném vymezení je pouze limitovaný a neexistuje koherentní definice *cleavage*. Römmele se nicméně do-

mnívá, že koncept konfliktních linií v sobě nutně zahrnuje následující strukturální komponenty: diferenciace ve společnosti; konflikt; organisace. V zásadě existuje dvojí pojetí konfliktních linií. Sociologisující („*social*") pojetí (Lipset, Rokkan, Mair, Rae atd.) je definováno v pojmech sociálních postojů a chování, klade důraz na tradiční dělení v rámci sociální stratifikace. Politologičtější („*political*") pojetí (Ingelhart a další) sleduje spíše politické postoje a chování, zabývá se relativně stabilními vzorci politické polarisace, v jejímž rámci podporují určité skupiny určité strany. Některá pojetí *cleavages* ovšem oba přístupy v různé míře kombinují.

Kay Lawson ve svém příspěvku nejprve představuje knihu jako celek a vysvětluje způsob jejího vzniku. Ve druhé části pak hledá odpověď na otázku, zda ve zkoumaných státech existují opravdové konfliktní linie (které definuje jako „*dlouhodobé strukturální konflikty, které dávají vyrůst oponujícím si politickým posicím, které mohou nebo nemusí být representovány stranami*" – s. 22), do jaké míry tyto případné konfliktní linie navazují na předkomunistické období a zda konfliktním liniím odpovídají politické strany. Zkonstatovala, že původní konfliktní linie byly zcela přervány komunistickým režimem a neexistovala zde tedy žádná obdoba toho, co je pro oblast západní Evropy označováno jako *freezing effect*. Dále konstatovala, že není vůbec jednoduché identifikovat nové – současné – konfliktní linie (jedinou obecně existující konfliktní linií je socioekonomické štěpení) a že obecně klasická teorie *cleavages* neodpovídá příliš dobře transformační realitě střední a jihovýchodní Evropy. Navíc předpokládané vazby mezi konfliktními liniemi, stranami a voliči ne vždy v praxi existují (podobný názor zastává i Römmele). Povaha konfliktních linií, stranické politiky a voličských vazeb se však v současnosti mění globálně.

Druhý oddíl knihy je zaměřen na historickou perspektivu evoluce konfliktních linií ve zkoumaných zemích. Příspěvky Georgi Karasimeonova, Lubomíra Brokla, György G. Márkuse, Hieronima Kubiaka a Petre Datculescu se věnují popisu procesu vzniku konfliktních linií vesměs od 19. století (přičemž některé příspěvky – Broklův – jdou ještě dále do minulosti) až po období komunistického panství. Nesledují přitom pouze aspekt formování jednotlivých sektorů společnosti podél těchto konfliktních linií a jejich logiku vývoje, ale zachycují v souladu s obecným záměrem knihy i vliv konfliktních linií, jejich struktury a vývoje na utváření a podobu stranických spekter daných zemí. V centru pozornosti příspěvků je snaha zachytit vliv existence reálně socialistického režimu na strukturu konfliktních linií.

Z hlediska výzkumu současných stranických systémů je nejcennější třetí oddíl knihy, který se zabývá současnou podobou konfliktních linií ve zkoumaných státech. Podle Georgi Karasimeonova nelze po roce 1989 v Bulharsku registrovat existenci klasických rokkaniánských konfliktních linií a ani nově vzniklá dělítka politického života a stranické soutěže nemají charakter klasicky definovaných *cleavages*. Rovněž v případě České republiky konstatovali Josef Blahož, Lubomír Brokl a Zdenka Mansfeldová, že tradiční konfliktní linie, které ovládaly českou společnost před nástupem komunistického panství, byly komunistickým režimem naprosto marginalisovány a po jeho zhroucení se již neobnovily. V současné ČR existuje jen jediná opravdová konfliktní linie a tou je konfliktní linie socioekonomická oddělující „ekonomický populismus a tržní liberalismus". Relativně blízko ke skutečné konfliktní linii má i dělení „kosmopolitní versus nacionalističtí", zatímco klasické rokkaniánské konfliktní linie se v české politice a společnosti nevyskytují. V Maďarsku přežívala podle Márkuse dlouho do devadesátých let jako dominantní konfliktní linie štěpení mezi tradicionalisty a prozápadně orientovanými modernisty (*westernizers*), které vzniklo již v předkomunistické éře. V polovině 90. let byla tato konfliktní linie překryta novým

štěpením „komodifikace versus dekomodifikace". Toto štěpení se ale svérázně propojilo s původní dominující konfliktní linií: tradicionalisté začali bránit *welfare state*, zatímco modernisté byli silně protržní. Konfliktní linie v Polsku let 1989-1993 zkoumal Jerzy J. Wiatr, který diagnostikoval jako důležité tři *cleavages*. Socioekonomická konfliktní linie staví proti sobě majetné a nemajetné. Konfliktní linie sekulární versus religiosní stát se projevuje spíše v rovině veřejného mínění, než v posicích jednotlivých politických stran. Poslední konfliktní linie, která je určující pro polský politický život, se týká otázky historické odpovědnosti za komunismus, problémů hodnocení minulosti a rozdílných postojů k ponechání možnosti aktivní politické participace „kádrům" starého režimu. Pro Rumunsko rozeznává Datculescu jako zásadní konfliktní linii dělení mezi „národními konservativci a kosmopolitními liberály", které se odráží na mnoha tématech stranicko – politického soupeření.

Poslední část knihy sestává z příspěvků na téma reakcí elektorátu na existenci dané podoby *cleavages*. Analýzou identifikací a postojů voličů, stranické soutěže a podobné problematiky se snaží příspěvky Vladimira Shopova, Lubomíra Brokla a Zdenky Mansfeldové, Jánose Simona, Jacka Raciborského a Petre Datculescu odpovědět na otázku „*how the voters respond?*"

Jednoznačným kladem recensované publikace je snaha o propojení historického pohledu se současnou analýzou. Výsledky, které tato publikace přináší, jsou cenné už proto, že autory příspěvků jsou „domácí" odborníci a kniha se tak vyhýbá problému části literatury o „postkomunistických" zemích západní provenience, kterým je nedostatečná znalost reálií. Přestože klady práce převažují, je po mém soudu nutno upozornit i na určité deficity. Z analýzy konfliktních linií pěti států střední a jihovýchodní Evropy plyne explicitně neadekvátnost klasického sociologisujícího rokkanovského přístupu pro zkoumání problematiky konfliktních linií v tomto prostoru. Tato skutečnost je sice v knize konstatována, ale toto konstatování nevede k žádoucímu hlubšímu promyšlení nutnosti vypracovat jinou (a zřejmě více „politickou") koncepci konfliktních linií, která by byla metodologicky, deskriptivně i analyticky vhodnější.

Vít Hloušek

Tzvetan Todorov

V MEZNÍ SITUACI

Mladá fronta, Praha, 2000, 325 stran.
Francouzský originál Face à l'extrême vydaný v roce 1994 nakladatelstvím Le Seuil v Paříži přeložila Kateřina Lukešová.

MOTTO: „*S hrůzou a hanbou myslím na Evropu rozdělenou tokem Bugu, na jedné straně miliony sovětských zajatců, kteří se modli, aby je osvobodily hitlerovské armády, a na druhé miliony obětí německých koncentračních táborů, vkládající svou poslední naději do vítězství Rudé armády.*" Gustaw Herling

Kniha *V mezní situaci* (Face à l'extrême) nás zavádí k tématu nacistických a komunistických táborů – zařízení, ve kterých byly vězněny a zlikvidovány miliony lidí. Její autor Tzvetan Todorov je francouzský strukturalisticky orientovaný literární vědec a historik bulharského původu. Napsal více než 21 knih (editoval např. sborník *Voices from the Gulag – 1999*, sestavený ze vzpomínek vězňů bulharských gulagů na Slunečném pobřeží; česky vyšlo mj. *Dobytí Ameriky – 1996)*. Todorov je ředitelem výzkumu pařížského *Centre National de Recherches (CNRS)*. Působil jako hostující profesor na UCLA, v Yale a na Harvardu.

Na pozadí dochovaných zpráv o každodenním životě v táborech jsou autorem rozvíjeny úvahy o morálce. Každé pojednání o morálce je v moderní sekularizované společnosti vy-